

SŁOWO WSTĘPNE

Wyniki badań przeprowadzonych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości publikowane w niniejszym — siódmym już — tomie serii wydawniczej „Prawo w Działaniu” rozpoczyna opracowanie dotyczące **problemów wymiaru sprawiedliwości**, poświęcone **mediacji w sprawach cywilnych** analizowanej pod kątem barier na tej drodze rozwiązywania sporów. Zostały w nim przedstawione wyniki badania 52 akt sądowych w sprawach, w których zastosowano mediację, dane odnotowane w statystyce sądowej oraz opinie i uwagi sędziów. W poprzednim tomie były przedstawione trudności, z jakimi w praktyce boryka się polskie sądownictwo arbitrażowe¹.

W tym samym dziale zostało zamieszczone studium poświęcone **prekluzji procesowej w praktyce sądów gospodarczych**. W opracowaniu tym analiza teoretyczna modelu prekluzji procesowej (uwzględniająca stan prawny i zmieniające się orzecznictwo Sądu Najwyższego) została połączona z przedstawieniem przemian w zakresie stosowania instrumentów prekluzyjnych w latach 2001–2007 na podstawie badania 147 akt spraw. Zbadane sprawy były wszczęte w latach 2001–2003 (99 akt spraw) oraz w latach 2006–2007 (pozostałe sprawy), w tym po wejściu w życie ustawy z 16 listopada 2006 r. nowelizującej kodeks postępowania cywilnego w zakresie objętym badaniem. Pozwoliło to na poczynienie obserwacji co do przemian zachodzących w sposobie funkcjonowania analizowanej instytucji w praktyce sądów gospodarczych.

Mimo formułowania spostrzeżeń na temat praktyki na podstawie znacznej liczby zbadanych spraw w opracowaniu dominują ustalenia

¹J. Broł, *Bariery na drodze alternatywnego rozwiązywania sporów w sprawach cywilnych. Sądownictwo polubowne (arbitrażowe)*, IWS, „Prawo w Działaniu”, Warszawa 2008, t. 6, s. 54–79.

teoretyczne, które wiążą się z głównymi zasadami postępowania cywilnego: koncentracji materiału procesowego, kontrydiktoryjności i dyspozycyjności stron. Należyte funkcjonowanie modelu prekluzji procesowej ma też szczególne znaczenie dla realizacji prawa „do sądu”, zaliczanego do praw człowieka. Nie ma zatem wątpliwości, że zagadnienia stanowiące przedmiot rozprawy należą do najistotniejszych problemów wymiaru sprawiedliwości.

W dziale poświęconym **analizom orzecznictwa sądowego** zostały zamieszczone opracowania dotyczące spraw należących do właściwości **sądów rodzinnych**.

Problematyka **osobowego prawa małżeńskiego** jest reprezentowana przez analizę orzecznictwa w sprawach o udzielenie **zezwolenia na zawarcie małżeństwa przez pełnomocnika**. Badanie wykazało, że korzystanie z tej instytucji jest sporadyczne, znacznie rzadsze niż informują statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości. Nie wyklucza to jednakże usiłowania wykorzystania instytucji małżeństwa przez pełnomocnika do zawierania małżeństw „pozornych”. Możliwość zamieszkania dzięki małżeństwu z osobą o polskim obywatelstwie w naszym państwie, a więc na obszarze Unii Europejskiej, rodzi — jak zauważył Autor badania — „pokusę omijania przepisów imigracyjnych i dotyczących obywatelstwa”.

Przedmiotem analizy były akta zaledwie 18 spraw rozstrzygniętych prawomocnymi orzeczeniami w okresie od 1 stycznia 2003 r. do 30 czerwca 2008 r. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, zgodnie z założeniem badania, oczekiwał nadesłania akt wszystkich spraw ze wskazanego okresu, których według danych Ministerstwa powinno być 48. Przesłano jednak trzykrotnie mniej spraw niż wykazano w sprawozdaniach. Przyczyny tej rozbieżności nie są znane. Niewielka liczba spraw umożliwiła zastosowanie studium przypadków.

Problematyka **przysposobienia „zagranicznego”** została przedstawiona przez pryzmat spraw o adopcję małoletnich obywateli polskich przez Włochów. Jest to wycinek ogólnopolskiego badania akt 202 spraw o przysposobienie międzynarodowe rozpoznanych w 2007 r. Wybór tego fragmentu wyników analizy orzecznictwa jest uzasadniony, gdyż w omawianym roku wnioskodawcy zamieszkujący we Włoszech stanowili 47,5% wszystkich przysposabiających, a ubiegali się o przysposobienie 49,1% przysposabianych małoletnich obywateli polskich zamieszkałych w kraju. Włochy były głównym państwem przyjmującym dzieci z Polski. Wcześniejsze badanie przeprowadzone w Instytucie Wymia-

ru Sprawiedliwości, dotyczące przysposobień międzynarodowych orzeczonych w Polsce w okresie od 1 lipca 1992 r. do 30 czerwca 1993 r., wywoływało wiele wątpliwości co do należytej ochrony dobra dzieci przysposobionych przez wnioskodawców z Włoch odnośnie do pośrednictwa adopcyjnego i długo niepewnego statusu prawnego we Włoszech małoletnich obywateli polskich przysposobionych wskutek prawomocnego orzeczenia polskiego sądu². W okresie dzielącym obydwie badania nastąpiła jednak bardzo doniosła zmiana stanu prawnego. Ustawa z 26 maja 1995 r. wprowadziła do kodeksu rodzinnego i opiekuńczego zasadę subsydiarności przysposobienia międzynarodowego, sformułowaną *expressis verbis* (art. 114² k.r.o.), a od 1 października 1995 r. weszła w życie w stosunku do Polski konwencja haska z 29 maja 1993 r. o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego.

W kolejnym opracowaniu zostały przedstawione wyniki skuteczności wykonania orzeczeń sądów rodzinnych, które zapadły i uprawomocniły się w pierwszej połowie 2006 r., dotyczących **obowiązku poddania się leczeniu osoby uzależnionej od alkoholu** na podstawie analizy 460 akt wykonawczych. W 269 zbadanych sprawach sąd orzekł obowiązek poddania się leczeniu odwykowemu w formie ambulatoryjnej, a w 191 — w formie stacjonarnej. Badanie aktowe przeprowadzono we wrześniu i w październiku 2008 r., ponieważ postępowanie wykonawcze nie może trwać dłużej niż dwa lata, a założeniem metodologicznym było zbadanie spraw najnowszych, w których wykonywanie orzeczeń już się zakończyło. Badanie dotyczyło więc skuteczności dwóch typów orzeczeń. Wymagało to opracowania oddzielnych kwestionariuszy do badania akt w celu ustalenia, w jakim zakresie i przez kogo wykonywane są orzeczenia oraz jakie problemy pojawiają się podczas realizacji orzeczeń. Mimo założenia, że przedmiotem badania są akta wykonawcze i zwrócenia się o takowe do sądów, okazało się, iż w jednej obwolucie znajdowały się materiały dotyczące postępowania rozpoznawczego i wykonawczego, a gdy w trakcie trwania postępowania wykonawczego następowała zmiana orzeczenia — dołączone były akta obejmujące dokumentację z postępowania o zmianę orzeczenia. W sprawach, w których orzeczono obowiązek poddania się leczeniu w formie stacjonarnej z dodatkowo ustanowionym nadzorem kuratora, w aktach były karty czynności oraz sprawozdania z wywiadów środowiskowych sporządzone przez

²E. Holewińska-Lapińska, «Adopcje zagraniczne» w *praktyce polskich sądów*, IWS, Oficyna Naukowa, Warszawa 1998, s. 363–381.

kuratorów. Wszystkie wymienione materiały zostały przeanalizowane, a badanie dostarczyło znacznie więcej informacji niż prognozowano.

Problematyka podjęta w tym badaniu jest jedną z najistotniejszych, gdyż **alkoholizm można uznać za jedną z głównych polskich plag społecznych**. Liczbę uzależnionych od alkoholu oszacowano, posługując się wskaźnikami europejskimi i wynikami polskich badań społecznych, na około 860 tysięcy osób; większość z nich — około 707 tysięcy — stanowią mężczyźni³.

Z danych Głównego Urzędu Statystycznego wynika, że spożycie 100% alkoholu przez jednego mieszkańca Polski wynosiło: w 2001 r. — 6,63 l, w 2002 r. — 6,93 l, w 2003 r. — 7,86 l. W kolejnych latach poziom spożycia wynosił 7,9–8,8 l, a w 2007 r. — 9,21 l⁴. W 2007 r. do izb wytrzeźwień doprowadzono 224 213 osób⁵.

Środki wydatkowane w 2007 r. na realizację zadań ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi przez gminy, powiaty, samorządy województw i urzędy centralne wyniosły 556 692 423,76 zł⁶.

Poważnym problemem jest picie alkoholu przez ciężarne kobiety, które powoduje uszkodzenia płodów, w tym płodowy zespół alkoholowy FAS. W Polsce rodzi się rokrocznie około 900 dzieci z wszystkimi objawami tego zespołu i kilkakrotnie więcej z innymi uszkodzeniami związanymi z piciem alkoholu przez kobietę w ciąży⁷.

Spożycie alkoholu dotyczy Polaków w różnym wieku. Wykonane w 2007 r. międzynarodowe badania ESPAD⁸ wykazały, że napoje al-

³ Ministerstwo Zdrowia, *Sprawozdanie z realizacji ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi w okresie 1 stycznia–31 grudnia 2007 roku, przygotowane przez Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych*, Warszawa 2008, wersja z 3–18 listopada 2008 r., s. 50.

⁴ Tamże, s. 6.

⁵ Tamże, s. 108.

⁶ Tamże, s. 8.

⁷ Tamże, s. 94.

⁸ ESPAD — Europejski Program Badań Ankiety w Szkołach na Temat Używania Alkoholów i Narkotyków. Badania są przeprowadzane co 4 lata na próbie losowej uczniów w wieku 15–16 lat (III klasa gimnazjum) i 17–18 lat (II klasa szkół ponadgimnazjalnych). Badania były realizowane — na zlecenie Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii i Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych — przez Instytut Psychiatrii i Neurologii.

Ministerstwo Zdrowia, *Sprawozdanie z realizacji ustawy...*, s. 8.

koholowe są najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród młodzieży szkolnej w Polsce⁹.

Corocznie z przyczyn bezpośrednio i pośrednio związanych ze spożyciem alkoholu umiera w Polsce kilkanaście tysięcy osób, z czego połowa to zgony spowodowane bezpośrednio piciem alkoholu¹⁰.

W 2007 r. w wybranych kategoriach przestępstw, w których badany jest stan trzeźwości sprawcy, zarejestrowano łącznie 328 082 podejrzanych (przy ogólnej liczbie podejrzanych we wszystkich kategoriach przestępstw 540 604)¹¹. Z danych otrzymanych z Biura Prewencji i Ruchu Drogowego Komendy Głównej Policji wynika, że tylko w 2007 r. kierujący pod wpływem alkoholu spowodowali 3420 wypadków, w których zginęło 409 osób, a 4928 zostało rannych. Ujawniono 159 346 przypadków kierowania pojazdami w stanie po użyciu alkoholu oraz w stanie nietrzeźwości. Liczba wypadków z udziałem osób będących pod wpływem alkoholu w 2007 r. wyniosła 6503¹².

Nadużywanie alkoholu przez jedno z małżonków stanowi znaczącą przyczynę rozkładu pożycia małżeńskiego, prowadzącą do orzeczenia rozwodu lub separacji. Według danych szacunkowych około 1,5–2,0 mln polskich dzieci wychowuje się w rodzinach z problemem alkoholowym, z tego 500 tysięcy znajduje się w sytuacji stwarzającej zagrożenie dla ich zdrowia i życia¹³.

Zważywszy na konsekwencje nadużywania alkoholu, przytoczone wyżej jedynie przykładowo, można docenić rolę leczenia alkoholizmu (w tym przymusowego).

⁹W 2007 r. kontakt z alkoholem miało za sobą 90,2% gimnazjalistów z klas III i 94,8% uczniów klas II szkół ponadgimnazjalnych; w okresie 12 miesięcy przed badaniem jakiegokolwiek napoje alkoholowe piło 78,9% młodszych uczniów i 92% uczniów starszych. W tymże roku do izb wytrzeźwień i policyjnych pomieszczeń dla zatrzymanych Policja doprowadziła blisko 3000 nieletnich, w tym do izb wytrzeźwień 2682 osoby.

¹⁰Według danych Państwowego Zakładu Higieny w 2006 r. liczba zgonów w porównaniu z rokiem poprzednim wzrosła: o 16% — z powodu zaburzeń psychicznych związanych z używaniem alkoholu (1808 zgonów w 2006 r. wobec 1553 w 2005 r., przy czym liczba zgonów kobiet z tego powodu zwiększyła się aż o 21%), o 4% — z powodu chorób wątroby (do 6843 w 2006 r. z 6596 w 2005 r.). O 7% wzrosła też liczba zgonów z powodu zatrucia alkoholem (z 1724 w 2005 r. do 1851 w 2006 r., przy czym liczba zgonów kobiet z tego powodu zwiększyła się o 24%). Zob. Ministerstwo Zdrowia, *Sprawozdanie z realizacji ustawy...*, s. 44.

¹¹Ministerstwo Zdrowia, *Sprawozdanie z realizacji ustawy...*, s. 110.

¹²Tamże, s. 105.

¹³Tamże, s. 94.

W dziale poświęconym studiom i komentarzom analizowany jest **dekret z 26 października 1945 r. o własności i użytkowaniu gruntów na obszarze m.st. Warszawy** — zarówno w aspekcie historycznym, jak i z punktu widzenia jego współczesnych konsekwencji. Dopiero transformacja ustrojowa z początku lat dziewięćdziesiątych XX stulecia stworzyła byłym właścicielom gruntów warszawskich i ich następcom prawnym nadzieję na należyłą ochronę praw. Spowodowało to znaczny wzrost liczby postępowań administracyjnych i sądowych dotyczących gruntów warszawskich. Aktualnie wiele wątpliwości budzą skutki zbywania nieruchomości przez gminę m.st. Warszawy lub Skarb Państwa, legitymacja bierna pozwanego Skarbu Państwa oraz Miasta Stołecznego Warszawy w sprawach o odszkodowanie za utratę prawa do gruntu, odszkodowanie w zakresie *lucrum cessans* oraz koncepcje ich rozwiązania w orzecznictwie Sądu Najwyższego — przedstawione w opracowaniu. Autor omawia szerzej problematykę utraconych korzyści (szkody przyszłej), gdyż wyniki wykładni tego pojęcia nie są jednoznaczne, a zajęte stanowisko ma decydujący wpływ na rozstrzygnięcia (w szczególności odnośnie do konsekwencji utraty czynszu najmu).

Jestem przeświadczona o tym, że wszystkie zagadnienia omawiane w tekstach publikowanych w niniejszym tomie charakteryzuje znaczna doniosłość społeczna, a wyniki badań skłaniają do refleksji.

*

Podczas prac nad niniejszym tomem zmarł Autor pierwszej z publikowanych w nim rozpraw poświęconych problemom wymiaru sprawiedliwości

Dr Jan Brol

wieloletni kierownik Sekcji Prawa Cywilnego Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.

Odejście śp. dr. Jana Broła stanowi niepowetowaną stratę dla naszej Sekcji i całego Instytutu. Zmarły był wybitnym prawnikiem, znawcą prawa cywilnego, prawa handlowego i prawa pracy. Najistotniejsze jednak było Jego podejście do problemów badawczych, które stosował, pracując naukowo w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości. Zawsze dostrzegał ludzi i instytucje, których problemy te dotyczą. Poszukiwał rozwiązań optymalnych z punktu widzenia interesu społecznego, dobra jednostek,

harmonijnego rozwoju gospodarki, a zarazem możliwych do realizacji w aktualnych warunkach. To było celem Jego badań naukowych, a wynikało z ogromnego doświadczenia zawodowego uzyskanego w pracy sędziowskiej, radcowskiej, legislacyjnej oraz z dogłębnej znajomości mechanizmów funkcjonowania organów wymiaru sprawiedliwości.

Publikacje śp. dr. Jana Broła nie zawierały zbędnych popisów erudycyjnych ani propozycji nieprzydatnych. Dr Jan Broł był bowiem Człowiekiem MĄDRYM, a tego nie osiąga się jedynie przez nagromadzenie informacji i wiedzę czerpaną z książek. Cechowała Go też życzliwość, wyrozumiałość, pogoda ducha, poczucie humoru i niezwykle ujmujący sposób bycia. Taki pozostanie w naszej pamięci.

Elżbieta Holewińska-Łapińska